

ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ У БОРІТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД

Проблеми взаємодії у боротьбі зі злочинністю носять міждисциплінарний характер. Значну увагу цим питанням приділяють фахівці у галузях теорії управління, адміністративного права, прокурорського нагляду, кримінології, кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Зокрема, низку наукових праць присвячено питанням взаємодії та координації різних органів у боротьбі зі злочинністю (Л.А. Висоцька, В.В. Головач і Л.С. Сміян, А.В. Марценюк, П.Д. Біленчук, В.Т. Білоус та ін.), взаємодії різних підрозділів органів внутрішніх справ (В.Ф. Статкус, О.Ф. Долженков, І.А. Олійник та ін.), взаємодії слідчого з органами дізнання та іншими органами при розслідуванні злочинів (В.Ф. Статкус, А.Я. Дубінський та Ю.І. Шостак, М.Т. Дозоров, О.М. Балашов, М.М. Гапанович та І.І. Мартинович, М.А. Погорецький та ін.) тощо. Надзвичайно актуальними залишаються питання взаємодії в умовах слідчих та слідчо-оперативних груп, а також правових основ і процесуальних аспектів міжвідомчої взаємодії та міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю.

У той же час до сьогодні немає єдиних підходів щодо сутності поняття взаємодії, його співвідношення зі схожими поняттями, такими, як «координація», «співробітництво», «допомога», сфер їх вживання тощо.

Так, у теорії управління взаємодію розуміють як узгоджену за місцем і часом сумісну діяльність, спрямовану на досягнення загальної мети. Поряд із взаємодією мова ведеться й про координацію, яка, на думку Ю.М. Козлова, відрізняється від взаємодії тією обставиною, що охоплює відносини підпорядкування учасників сумісної діяльності волі координуючого суб'єкта [1, с.12–15]. У зв'язку з цим В.В. Головач зазначає, що по відношенню до взаємодії координація частіше за все виступає її організаційною основою або відповідною передумовою. Певним чином взаємодію можна розглядати і як прояв координації. У своїй сукупності названі поняття відображують два боки єдиного процесу функціонування елементів відповідної системи [2, с.9–10].

Стосовно окремих сфер управління розглядаються особливості взаємодії та координації діяльності відповідних органів. При цьому як критерій для виокремлення форм та видів такої взаємодії в основному використовується специфіка її суб'єктів і мета.

У кримінальному процесі найбільш поширеним є визначення взаємодії як заснованої на законі, узгодженої за метою, місцем і часом діяльності незалежних один від одного в адміністративному відношенні органів, яка виражається у доцільному поєднанні належних їм засобів і методів і спрямована при організуючій ролі слідчого на попередження, припинення, розкриття і всебічне, повне й об'єктивне розслідування злочинів [3, с.5; 4, с.10–11]. При розгляді питань боротьби зі злочинністю на міжнародному рівні поряд із взаємодією часто використовується термін «міжнародне співробітництво» [5].

У теорії оперативно-розшукової діяльності взаємодія розглядається стосовно визначених суб'єктів – оперативних підрозділів. Зокрема, взаємодію визначають як комплекс спільних або узгоджених за часом, місцем і діями дій кількох оперативних підрозділів по вирішенню певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями [6, с.140].

У науці криміналістики питанням взаємодії традиційно приділяється увага не тільки в окремих наукових дослідженнях, а й у працях, присвячених загальним питанням організації та планування розслідування злочинів. Криміналістичне визначення взаємодії тісно пов'язане з кримінально-процесуальним.

Аналіз відповідної наукової літератури дозволяє констатувати наявність різних точок зору щодо визначення та сутності взаємодії. Зокрема, можна виділити три основних підходи.

При першому, найбільш розповсюдженому, підході одним з суб'єктів взаємодії завжди виступає слідчий, а сама вона розглядається як форма організації розслідування. Наприклад, автори підручника за редакцією професора Р.С. Белкіна вказують, що взаємодія слідчого з іншими учасниками процесу являє собою узгоджену за цілями та завданнями, силами, засобами, місцем та часом діяльність у процесі встановлення істини у кримінальній справі [7, с.491]. З певними редакційними відмінностями, але такої ж за своєю суттю точки зору щодо визначення взаємодії додержуються й автори багатьох інших підручників з криміналістики [8, с.443; 9, с.518; 10, с.38].

Застосування такого підходу, на нашу думку, значно звужує сутність взаємодії, адже до неї в практичній діяльності з розкриття, розслідування та профілактики злочинів входять не тільки слідчий, а й інші суб'єкти (орган дізнання, прокурор, суд, експерт).

У цьому сенсі доречно підкреслити сучасний погляд на предмет криміналістики як науки, який викладено В.Ю. Шепітьком: «Криміналістика перестала бути наукою тільки для розслідування злочинів. На нашу думку, криміналістика – наука про закономірності злочинної діяльності та її відображення в джерелах інформації, які слугують основою для розробки засобів, прийомів і методів

збирання, дослідження, оцінки і використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів» [11, с.14].

Таким чином, є підстави стверджувати, що у криміналістиці взаємодію треба трактувати не тільки стосовно до слідчого або процесу розслідування кримінальної справи, а й щодо застосування будь-яких криміналістичних прийомів, засобів та методів.

Згідно з іншим, широким підходом взаємодія розглядається як узгоджена діяльність правоохоронних, контролюючих та інших державних органів, спрямована на досягнення спільної мети з мінімальною витратою сил, засобів та часу [12, с.226–229].

Таке поняття взаємодії є близьким до підходів із теорії управління і значно ширшим за змістом, ніж попереднє. Основна відмінність полягає в тому, що у такому випадку мова йде про взаємодію не тільки слідчого, а й у цілому правоохоронних органів з іншими державними органами, підприємствами, установами та організаціями. Звертає на себе увагу та обставина, що зазначене визначення взаємодії є прийнятним для всіх видів людської діяльності і застосовується в усіх наведених вище галузях юридичних наук.

Слід також зазначити, що Г.А. Матусовський підкреслює необхідність застосування системного підходу до дослідження проблем взаємодії з боку різних юридичних наук, серед яких криміналістика повинна грати координуючу та узагальнюючу роль [13, с.159–160].

Більш точною щодо окреслення сфери застосування є точка зору С.Г. Євдокимова, який під взаємодією пропонує розуміти такий заснований на законі взаємозв'язок в діяльності різних уповноважених органів і посадовців, який забезпечує правильне поєднання повноважень, методів і засобів, властивих кожному з учасників для виявлення, розкриття, розслідування і попередження злочинів, розшуку обвинувачених, що переходять [14, с.483].

Третій підхід полягає у різнобічному трактуванні взаємодії. Так, на думку М.В. Салтевського, у криміналістичному аспекті взаємодію можна інтерпретувати як: а) погоджену діяльність двох і більше суб'єктів, що вирішують ту саму проблему (завдання) різними методами і засобами правоохоронних органів, суб'єкти яких здійснюють розкриття і розслідування злочинів; б) організаційно-тактичний прийом одержання нового знання, одержати яке окремо кожному суб'єкту взаємодії не завжди вдається; в) організаційно-розпорядчу діяльність, засновану на взаємній довірі сторін, об'єднаних єдиним завданням розкриття і розслідування злочинів і боротьби із злочинністю [15, с.441–442]. Зазначений підхід свідчить про визнання багатоаспектності проблеми взаємодії у криміналістиці.

На нашу думку, є можливість і доцільність виділення одного загального криміналістичного визначення поняття взаємодії. Для виокремлення ознак такої взаємодії доцільно конкретизувати згідно з предметом науки її зміст і мету. У цьому сенсі під *взаємодією у криміналістиці* можна розуміти узгоджену спільну діяльність уповноважених суб'єктів (органів і посадових осіб), яка полягає у застосуванні засобів, прийомів та методів збирання, дослідження, оцінки і використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів.

Відповідно до суті поняття можна стверджувати, що структурно взаємодія передбачає: а) узгодженість діяльності; б) спільність діяльності; в) мету діяльності; г) певний зміст діяльності; д) наявність як мінімум двох суб'єктів. Як показує аналіз наукової літератури, є можливим формулювання на основі загального більш вузьких визначень взаємодії стосовно окремих суб'єктів (наприклад, взаємодія слідчого з органами дізнання) або сфер застосування (наприклад, взаємодія правоохоронних органів у сфері охорони громадського порядку). Щодо інших схожих термінів, то їх вживання є можливим, але з урахуванням оптимального співвідношення один з одним і відповідної сфери.

Зокрема, термін «*координація*», на нашу думку, має вживатися синонімічно з поняттям «*узгодження*». У цьому сенсі координація є необхідною обов'язковою передумовою, основою взаємодії, оскільки остання завжди є узгодженою спільною діяльністю. Поняття «*допомога*» за своєю суттю теж є нерівнозначним взаємодії. У той же час, надання допомоги може бути однією з чисельних форм взаємодії, за умови, що така допомога є частиною сумісної діяльності. Термін «*співробітництво*», смислове значення якого – спільна діяльність, є більш вузьким по відношенню до взаємодії. Отже, співробітництво може бути частиною взаємодії. У практиці застосовуються і нескоординовані форми співробітництва, які є не взаємодією, а більш простими формами діяльності.

Із даного дослідження можна зробити такі *висновки*: а) питання взаємодії у боротьбі зі злочинністю носять міждисциплінарний характер; б) взаємодія у криміналістиці може розглядатися як певна система узгодженої сумісної діяльності, визначення якої наведене вище; в) поняття взаємодія є нерівнозначним щодо понять «координація», «співробітництво» і «допомога», вжиття яких є обґрунтованим відповідно до певних сфер боротьби зі злочинністю.

Подальші розвідки у напрямку вивчення взаємодії у криміналістиці можуть бути спрямованими на удосконалення її поняття, класифікацію та змістовну характеристику конкретних форм сумісної узгодженої діяльності в розкритті, розслідуванні та профілактиці злочинів.

Список літератури: 1. Козлов Ю.М. Координация в управлении народным хозяйством. М., 1976. 2. Высоцкая Л.А., Головач В.В., Смеян Л.С. Взаимодействие органов внутренних дел с ведомственными контролирующими организациями по предупреждению хищений, должностных и хозяйственных преступлений: Учебное пособие. К., 1991. 3. Дубинский А.Я., Шостак Ю.И. Организация и деятельность следственно-оперативной группы: Учеб. пособие. К., 1981. 4. Гапанович Н.Н., Мартинович И.И. Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений. Минск, 1983. 5. Виноградова О.І. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект): Автореф. дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2000. 6. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Підручник. Ч.1. Х., 2002. 7. Криминалистика: Учебник для вузов / Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. / Под ред. Р.С. Белкина. М., 2001. 8. Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. СПб., 2001. 9. Яблоков Н.П., Самыгин Л.Д. Взаимодействие следователя и оперативно-розыскных органов в процессе расследования преступлений // Криминалистика. Учебник для вузов. Отв. редактор проф. Н.П. Яблоков. М., 1995. 10. Гаврилин Ю.В., Шурухов Н.Г. Криминалистика: Методика расследования отдельных видов преступлений: Курс лекций / под ред. проф. Н.Г. Шурухова. М., 2004. 11. Шепітько В.Ю. Природа і предмет вивчення криміналістики в системі наукового знання // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Зб. Наук.-практ. матеріалів (до 55-річчя видання роботи С.М. Потапова «Введение в криминалистику»). Х., 2001. 12. Матусовский Г.А. Основы взаимодействия и информационного обеспечения в методике расследования преступлений // Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов / Под ред. проф. В.Ю. Шепітько. Х., 2001. 13. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ: монография. Х., 1999. 14. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 1. Общетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика / Под ред. О.Н. Коршуновой и А.А. Степанова. СПб., 2004. 15. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. К., 2005.

Надійшла до редколегії 16.01.06

А.М. Шульга

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ ЗАБРУДНЕННЯ АБО ПСУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Вирішення проблем, пов'язаних із соціальною обумовленістю кримінально-правової заборони суспільно небезпечних діянь, у теорії кримінального права становить певні труднощі. Питання обґрунтування соціальної обумовленості кримінально-правової заборони продовжують залишатися предметом глибокого наукового дослідження [1, с.102–119].

Банальне коментування закону про кримінальну відповідальність, виявлення та критика його недоліків є недостатнім для розуміння соціального та юридичного значення тієї чи іншої кримінально-правової норми. Актуальним визнається виявлення соціа-